

**МОВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ФОНАЦІЙНОЇ ЗОНИ
СЛОТУ СИМПТОМ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ СТРАХ
(на матеріалі творів англомовної художньої прози 18-20 століть)**

У статті розглянуто основні способи авторського представлення фонаційної зони субфрейму СИМПТОМ емоційного концепту СТРАХ у просторі англомовного художнього прозового тексту.

Природна мова є первинною формою виразу думки людини. Однак, процес людського спілкування завжди відбувається в руслі визначеного контексту в об'єктивно даних ситуативних просторово-часових умовах, що, у свою чергу, визначають як напрямок, смислову навантаженість, соціокультурні реєстри мовленнєвої діяльності, так і безпосередньо форми її протікання. Обмін інформацією передбачає не лише мовленнєві зусилля особи: їх доповнення та підтримка здійснюється за посередництва невербальної поведінки мовця, адже вербальний та невербальний способи існування свідомості – дві сфери єдиного для людини когнітивно-семантичного континууму [1: 40]. Тож зрозумілим стає той факт, що будь-які концепти, зокрема й емоційні концепти свідомості, є продуктом переробки як вербального, так і невербального досвіду окремого мовця або всієї лінгвокультурної спільноти.

Об'єктом дослідження є засоби реалізації акустичного представлення страху персонажами в художньому англомовному тексті. Мета статті полягає у висвітленні та описі засобів та способів вербальної маніфестації фонаційних проявів невербальної симптоматики страху героями художніх творів. Для її досягнення необхідним є встановлення особливостей мовної концептуалізації паралінгвістики страху та її ролі у художньому творі, виявлення параметрів голосу людини, що кодуються засобами мови, аналіз шляхів мовного представлення фонаційної ділянки слоту СИМПТОМ емоційного концепту (ЕК) СТРАХ, висвітлення механізмів їх взаємодії під час відтворення фонетичного образу страху персонажа. Особливості вербалізації невербальних проявів емоцій розкриваються, наприклад, у працях Г.В. Колшанського, Е.А. Нушикян, Н.А. Позднякової, О.А. Янкової [2; 3; 4; 5]. Звернення до зазначеної проблематики у статті є актуальним, адже поставлена мета відповідає вимогам сучасних лінгвістичних пошуків, які виконуються у руслі антропоцентричної парадигми мовознавства. Як слушно стверджує В.М. Манакін, поняття *невербального* повинно допомогти глибше проникнути до *вербального* світу мислення та побачити в ньому цілісну картину людської свідомості [1: 40].

У художньому творі відбувається опосередковане відбиття мовними знаками об'єктивної інформації певної модальності про особливості тілесного вираження страху. Однак, специфіка способу донесення її до реципієнта природно обумовлює деяку видозміну отриманого знання як прояв творчої авторської свідомості, залишаючи відбиток на семантиці відповідного текстового уривка та створюючи задуманий автором ефект. Під час передачі паралінгвістичної комунікації засобами письмового мовлення, мовні одиниці додатково передають їх суб'єктивно-оцінні, прагматичні та емоційні інтерпретації [5: 22]. Зображення експресивних невербальних реакцій персонажів на небезпеку постає як вербалізація емоціогенних знань та є виявленням авторського бажання проникнути до емоційної сфери читача й активізувати механізми низки емоцій, зокрема страху.

Усі невербальні дії становлять біологічно детерміновану систему, виступаючи маркерами процесів вищої нервової діяльності [5: 14]. Проте, кожна окрема паралінгвістична система має власні національні риси як характерні особливості у ряді семіотичних невербальних сигналів, вживання яких визначається колективними нормами певного соціуму [2: 66-67]. Залежно від способів творення та сприйняття різними сенсорними системами людини всі конкретні репрезентанти емоцій поділяються на акустичні, оптичні, тактильно-кінестезичні, ольфакторні та темпоральні сигнали [6: 60]. Проаналізовані приклади ситуацій вираження страху свідчать про те, що найбільш частотної експлікації у текстах художньої прози отримують симптоматичні показники, які доступні для акустичного та зорового сприйняття [7: 13-14]. Вони стають прийомом непрямой символізації зображених у тексті переживань персонажів [4: 60].

Будь-яку емоцію можна виразити, використовуючи властивості голосу [3: 47]. Паралінгвістичний елемент комунікації має загальну властивість з вербальним складником: використання артикуляційно-фізіологічного апарату людини, його голосу та дихання [8: 114]. Фонаційні засоби невербального спілкування виявляються в елементах просодичного (гучність, тон, темп, манера мовлення, тембр) та екстралінгвістичного (паузація, ридання, зігнання тощо) характеру [9: 156-157; 6: 60]. Інакше кажучи, фонетичними засобами вираження модальності страху стають особливості артикуляції та звучання [2: 34; 10: 93]. Фонетично модальність страху виявляється на сегментному та надсегментному рівнях [3: 50]. Під впливом емоції страх у мовленні персонажів відбувається подовження наголошених складів, фіксується зміна якості звуку, замість логічного наголосу використовується наголос емоційний.

Акустична зона сприйняття звукової репрезентації страху найбільш яскраво виявляється в інтонаційних засобах мовлення, адже саме *інтонація* як засіб вираження думки мовця відбиває складну сукупність психічних переживань, які супроводжують та спонукають реалізацію його інтенцій [9: 174]. На надсегментному рівні інтонаційне оформлення висловлення є основним засобом диференціації емоцій,

виражаючи модальність та емотивність [11: 113], формуючи смисл, який не передається словами, граматичними конструкціями [10: 96].

Висота тону, інтонаційний контур, розтягування складів та слів – невербальна інформація, пов'язана з переживанням персонажами страху, – передається за допомогою графічних (пунктуаційні знаки) чи літерних символів, які розташовуються між вербальними сегментами [8: 114]. Писемні символи – замітники реальної паралінгвістичної ситуації, властивої усному мовленню [2: 57]. Отже, система графічного запису мови включає засоби, що вказують на підкреслену, підвищену увагу читача до певних частин висловлення. На письмі емотивно-марковані висловлення людини, охоплені страхом, відмічаються знаками оклику, питання, особливим чином розташованими у їхній синтаксичній структурі крапками, комами [3: 44]. Так, приклад *All he could see inside were the lifeless legs of Captain Smith, and yet he wailed in terror: "Mercy! Don't kill me! Please!"* [12: 82] фіксує напруженість героя, який перебуває у стані жаху, підкреслюється повтором непевних окличних речень. Вербально оформлене емотивне вираження страху особи на письмі графічно також може відтворюватися трьома крапками, які, відбиваючи інтонаційні паузи та незв'язаність мовлення, фіксують наявність виразних засобів мовлення, наприклад, апозіопезис: *"L... it..." The man was too terrified to explain properly* [13: 87].

Окрім графічних та синтаксичних засобів представлення фонаційних сем, які відбивають параметри звучання голосу особи у стані страху, найбільшу інтенсивність їх вербалізації виявляють лексичні одиниці сучасної англійської мови. Так, існує ряд дієслів, у структурі яких функціонує сема інтенсивності фонетичного параметру. Нами були виділені прототипові дієслова, які супроводжують у непрямому мовленні вербальну репрезентацію страху персонажем, відтворюючи **гучність**, **тривалість** та **тембр** вимови: **"scream"** (семи "високий тон" та "велика тривалість"): *I screamed ... maddened with terror* [14: 27]; **"wail"** (семи "високий тон" та "велика гучність"): *All he could see inside were the lifeless legs of Captain Smith, and yet he wailed in terror* [12: 82]; **"cry"** (семи "велика гучність"): *"You didn't see a dog?" I cried, absolutely beside myself with fear* [15: 25]; **"whimper"** (семи "невисокий тон" та "невелика гучність"): *"Holy mother of Jesus, save me!" The old lady whimpered* [12: 80]; **"whisper"** (семи "надзвичайно невелика гучність" та "говоріння з придыхом"): *"In the garden", she whispered, pointing outside with a shaking hand, "It's out there"* [15: 17]; **"mumble"** (семи "невелика гучність" та "нерозбірливість"): *"I don't believe it", he said, frozen with fear... I don't believe it", he mumbled weakly* [16: 234-235].

У прикладах типу *"No-oooo-oooo!" cried the wretched captain* [12: 80], де за допомогою графічних компонентів письма – курсиву, нетиповим збільшенням кількості голосних, їх зв'язки за посередництва дефісів та використання "фонаційних" дієслів (типу "cry"), – фіксуються розтягнуті голосні звуки, представлено семи "велика висота тону", "велика гучність", "довготривалість" та "повільний темп" мовлення. Меті маніфестації відповідних фоноартикуляційних сем слугує поєднання дієслівних одиниць, які експлікують сам процес говоріння, з прислівниковими та субстантивними лексичними одиницями у функції "обставини способу дії" [див. також 6: 85], наприклад, *in a low, halting voice: The story was told nervously, in a low, halting voice* [15: 87] або синтагма *in a whisper: So he said in a whisper: "Hucky, do you believe the dead people like it for us to be here?"* [17: 130]. Для підкреслення манери говоріння людини у стані страху вживаються атрибути з просодичними семантичними ознаками, вживаними перед субстантивними лексемами, зокрема перед лексемою *voice*, типу *hesitant, stumbling: In a hesitant, stumbling voice, he recounted how he was being haunted by the spirit of a dead man* [12: 77], *weak, shrill: "I don't believe it", he said, frozen with fear. His voice was weak and shrill* [15: 234-235], *crazy, whooping: He began to scream, a crazy, whooping sound* [18: 92]. Можливим є предикативне використання фонаційних прикметників: *"Henry," Pete said. His voice was hoarse with terror, awe or both. "My God, look."* [15: 95]; *"Did they mention the safe?" Her voice was shaking* [19: 306].

З метою акцентуації уваги читача на голосових модуляціях персонажа, охопленого страхом, та розширення спектру семантичних інтерпретацій створеного акустичного образу, автор підключає низку асоціацій: *"That's what you hope," Boyd said, and I caught the fear in his voice* [19: 35]. Для створення надзвичайної експресивності під час опису характеру вимовляння звуків, різноманітних параметрів голосу особи, яка переживає страх, автор у межах одного абзацу тексту може використовувати багаточисельну низку атрибутів: *His voice varied rapidly from a tremulous indecision to that species of energetic concision – that abrupt, weighty, unhurried and hollow-sounding enunciation – that leaden, self balanced and perfectly modulated guttural utterance* [20: 112].

Відзначимо, що не менш важливою за звук частиною акусфери – світу звукових форм культури – є тиша. На мислення, свідомість та підсвідомість найбільш інтенсивно впливають саме звучання мовлення та тиші – з власним ритмом та інтенсивністю [21: 134-135]. Отже, зрозумілим є тяжіння письменників до різноманітних способів мовленнєвої фіксації "мовчазної відповіді" персонажів на значущі для них події та ситуації життя. Ті речення, які фіксують повну нездатність персонажа твору в ситуації небезпеки та переживання сильного страху до вимовляння будь-яких звуків узагалі, відрізняються особливою експресивною навантаженістю та є специфічним стимулятором миттєвого підключення читача до переживання різноманітних емоційних станів переважно у межах діапазону "емпатія – страх": *Then his mouth opened to scream, but no sound came out* [22: 54].

Таким чином, фонаційна ділянка слоту НЕВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ ЕК СТРАХ, яка відбиває ті чи інші параметри звучання голосу людини, що перебуває у певному стані з емоційного діапазону страху, відтворюється через посередництво одиниць лексичного словника мови, а також за допомогою засобів

стилістичної графіки, семасіології та синтаксису. Розробка проблематики мовного представлення ЕК СТРАХ у текстах англійської художньої прози полягає у встановленні вірогідної закономірності між існуючими факторами загрози слоту ЗАГРОЗА та комунікативно значущими невербальними проявами страху персонажів творів, відбитими у слоті НЕВЕРБАЛЬНИЙ СИМПТОМ ЕК СТРАХ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Манакін В.М. Зіставна лексикологія. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
2. Колшанский Г.В. Паралингвистика. – М.: Наука, 1974. – 80 с.
3. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. – Киев-Одесса: Вища школа, 1986. – 159 с.
4. Позднякова Н.А. Лингвостилистические и композиционные средства передачи эмоционального состояния человека в художественном тексте (на материале английской прозы 19 века): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 1997. – 170 с.
5. Янова О.А. Номінативно-комунікативний аспект позначення "усмішки" як компонента невербальної поведінки (на матеріалі сучасної англійської мови): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К., 2001. – 190 с.
6. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 342 с.
7. Борисов О.О. Мовні засоби емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської художньої прози): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2005. – 20 с.
8. Макаров М.Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
9. Калига А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. – К.: Видавничий центр КДІУ, 2001. – 351 с.
10. Ткачук В.М. Категорія суб'єктивної модальності. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2003. – 240 с.
11. Гамзюк М.В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови (досвід дослідження в синхронії та діахронії): Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. – К., 2001. – 386 с.
12. Morrow W.C. An Original Revenge // Повести ужасов. – М.: ООО "Изд-во Астрель", 2003. – Р. 69-86.
13. Stocks M. One Silver Bullet // Повести ужасов. – М.: ООО "Изд-во Астрель", 2003. – Р. 86-107.
14. Cholmondely M. Let Loose // Повести ужасов. – М.: ООО "Изд-во Астрель", 2003. – Р. 7-31.
15. King S. Dreamcatcher. – London: Hodder and Stoughton, 2001. – 694 p.
16. Grisham J. The Firm. – N.Y.: Dell Publishing, 1991. – 501 p.
17. Twain M. The Adventure of Tom Sawyer. – М.: Progress, 1956. – 173 p.
18. King S. The Mangler // Night Shift. – N.Y.: Signet, 1979. – Р. 74-92.
19. Чейз Дж.Х. Легко пришло, легко и ушло. – На англ. яз. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 384 с.
20. Poe E. The Fall of the House of Usher // Prose and Poetry. – L.: Penguin Classics, 1997. – Р. 107-127.
21. Кара-Мурза С.Г. Маніпуляція свідомістю. – К.: Оріяни, 2003. – 500 с.
22. O' Brien F. The Beast from Nowhere // Повести ужасов. – М.: ООО "Изд-во Астрель", 2003. – Р. 51-69.

Матеріал надійшов до редакції 21.04.2006 р.

Борисов А.А. Языковые средства репрезентации фонационной зоны слота СИМПТОМ эмоционального концепта СТРАХ (на материале произведений художественной английской прозы 18-20 столетий).

В статье рассмотрены основные способы авторского представления фонационной зоны субфрейма СИМПТОМ эмоционального концепта СТРАХ в англоязычном художественном тексте.

Borisov O.O. Verbal means of the phonatory zone of the SYMPTOM slot in the emotional concept FEAR representation (on the material of the English belles-lettres of 18-20 centuries).

The basic ways of the authors' phonatory zone of the SYMPTOM subframe of the emotional concept FEAR representation in the English belles-lettres are revealed in this article.